

УДК: 37.013:376

**ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА
ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ
ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ: ФАКТОРИ УСПІШНОГО
ВПРОВАДЖЕННЯ**

Мартинчук О.В.

кандидат педагогічних наук, доцент

Київський університет імені Бориса Грінченка

Анотація. Стаття присвячена розгляду факторам успішного впровадження інновації в освіті дітей з порушеннями психофізичного розвитку – інклюзивній формі навчання; зокрема значна увага приділена висвітленню сучасної законодавчої та нормативно-правової бази, яка забезпечує можливість організації інклюзивної форми навчання в Україні.

Ключові слова: діти з порушеннями психофізичного розвитку, інклюзивна форма навчання, законодавча та нормативно-правова база впровадження інклюзивного навчання.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению факторов успешного внедрения инновации в образовании детей с нарушениями психофизического развития – инклюзивной форме обучения; а именно, особое внимание уделено освещению современной законодательной и нормативно-правовой базе, обеспечивающей возможность организации инклюзивной формы обучения в Украине.

Ключевые слова: дети с нарушениями психофизического развития, инклюзивная форма обучения, законодательная и нормативно-правовая база внедрения инклюзивного обучения.

Annotation. This article is devoted to consideration of the factors of successful innovation in the education of children with abnormal mental and physical development of inclusive learning, particular, considerable attention

paid to the current legislative and regulatory framework that enables the implementation of inclusive learning in Ukraine.

Keywords: children with psychophysical disabilities, inclusive form of education, legislative and regulatory framework of the implementation of inclusive education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства в Україні освітні реформи набувають все більше гуманістичної спрямованості. Особливе місце в модернізації системи освіти посідає освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку, адже згідно з демократичними соціальними перетвореннями і пріоритетами сьогодення в нашій країні законодавчо визнано право кожної дитини на здобуття освіти у загальноосвітніх закладах за місцем проживання. Відтак, на сучасному етапі розвитку освітньої галузі в Україні активного впровадження набуває інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір, що виявляється в розвиткові нової – інклюзивної – форми навчання в освітньому просторі України, яка вважається основною освітньою інновацією кінця ХХ століття – початку ХХІ століття і має не тільки велику кількість прихильників, але й противників у всьому світі [2].

Це зумовлено тим, що нові умови економічного і соціального життя передбачають кардинальну переоцінку багатьох аспектів світоглядного і теоретико-пізнавального розгляду проблеми формування особистості з порушеннями психофізичного розвитку, її підготовки до життя в багатовимірному суспільстві. Позаяк відбувся відхід від методологічного монізму в освітній теорії і практиці і виникла потреба ідентифікувати педагогічне знання і досвід з людинознавчими науками відповідно до цінностей, які належать до гуманістичної людської природи і досвіду.

Сучасні дослідження з педагогічної антропології свідчать, що концепція загальноосвітньої інтеграції дітей з порушеннями психофізичного розвитку базується на визнанні важливості

антропологічних аспектів у педагогічній діяльності, і відхилення в розвитку, що розглядаються через структуру дефекту, не виступають як особливий спосіб існування дитини. Відтак, значна увага у процесі організації педагогічної підтримки має приділятися соціальному оточенню та індивідуальній підтримці життя особливої дитини.

Аналіз наукових досліджень. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні та інших країнах світу зростає роль досліджень, спрямованих на пошук ефективних шляхів організації і впровадження інтегрування дітей, які мають особливості психофізичного розвитку, в загальноосвітній простір (Віт. Бондар, Е. Данілявічуте, В. Засенко, Ю. Найда, А. Колупаєва, А. Конопльова, С. Литовченко, Н. Назарова, М. Малофєєв, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, В. Феоктістова, Л. Шипіцина, Н. Шматко та ін.). Так, зазначеними авторами розроблено складові підтримки успішного впровадження інклюзивного навчання, зокрема до них належать:

- формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю, толерантного ставлення всіх учасників освітнього процесу до спільного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками,

- визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами; удосконалення нормативно-правового, науково-методичного, фінансово-економічного забезпечення, орієнтованого на впровадження інклюзивного навчання,

- формування освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх закладах,

- розробка навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання,

–підвищення соціальної відповідальності сім'ї у вихованні дитини з особливими освітніми потребами, активна участь місцевої громади у реалізації інклюзивної практики,

–підготовка педагогічних кадрів для роботи з такими дітьми в умовах інклюзивного навчання [2, 4, 5].

Метою статті є аналіз факторів підтримки інклюзивного навчання в Україні, які наразі сприяють забезпеченню організації та впровадження цієї інноваційної форми навчання дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, в межах цієї статті ми окреслимо законодавчу та нормативно-правову базу, яка розроблена за останні роки в нашій державі з метою забезпечення доступу до якісної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Поширення процесу інтеграції у вітчизняному контексті в принципі вже зумовлено тим, що Україна ратифікувала міжнародні документи в галузі прав дитини, прав осіб з інвалідністю: Конвенцію ООН про права дитини від 20.11.1989 р. ратифіковано Постановою ВР № N 789–XII від 27.02.91 р.; Конвенцію ООН про права інвалідів від 13.12.2006 р. ратифіковано Законом України № 1767–VI від 16.12.2009 р. та прийняла Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів України з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» від 6 липня 2010 року № 2442-VI, яким передбачено внести зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) щодо можливості створення загальноосвітніми навчальними закладами у своєму складі спеціальних та інклюзивних класів для навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Важливою віхою у визначенні концептуальних засад щодо здобуття освіти дітьми з психофізичними порушеннями стало прийняття Саламанської декларації про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами і Рамок дій на Всесвітній

конференції з освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість (м. Саламанка, Іспанія, 1994 р.), що поставило більшість країн світу, в тому числі й Україну, перед необхідністю розв'язання проблеми удосконалення системи навчання, виховання та соціальної адаптації дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Описані у вищезазначених документах нові підходи до здобуття освіти особами з особливими потребами зумовлені тенденціями соціальної інтеграції, які панують в галузі соціальної політики упродовж останніх десятиліть. Основною складовою соціальної інтеграції є освітня інтеграція, яка представляє собою закономірний і логічний варіант трансформації загальної і спеціальної освіти [1]. Аналіз законодавчих, нормативно-правових документів, наукових літературних джерел дає нам можливість дійти висновку, що наразі в Україні активного впровадження набуває реалізація загальноосвітньої інтеграції (інтеграції в загальноосвітній простір) як інклюзивної освіти.

ЮНЕСКО надала найуніверсальніше визначення інклюзивної освіти як цілісного феномена, що передбачає рівний доступ до якісної освіти всіх дітей без винятку [4].

У вітчизняних літературних джерелах та нормативно-правових актах з проблеми залучення дітей з психофізичними порушеннями до загальноосвітнього простору поняття інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання визначені наступним чином, а саме:

– *інклюзія* розглядається як об'єднана освітня система із наданням належної освіти всім учням; як повне залучення дітей з різними здібностями в усі аспекти шкільної освіти, які є доступними для інших для дітей [2];

– *інклюзивна освіта* є освітньою системою, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [2];

– *інклюзивне навчання* також розглядається як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [3].

На думку багатьох науковців і практиків (Віт. Бондар, Р. Дименштейн, І. Ларикова, М. Малофєєв, Н. Назарова та ін.), дотичних до проблеми спільного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками, розведення термінів «інтеграція» та «інклюзія» було зумовлено необхідністю підкреслити значущість організаційних, методичних і дидактичних перетворень у масовій школі для здійснення «правильної» інтеграції, тому з 1994 року у міжнародний обіг введено термін «інклюзія» і проголошено принцип інклюзивної освіти, який передбачає не тільки активне включення і участь дітей з психофізичним порушеннями в загальноосвітньому просторі, але й перебудову всього процесу масової освіти як системи для забезпечення освітніх потреб всіх дітей.

Між тим, на початок ХХІ століття, як зазначає Н. Назарова, інтеграція в широкому соціально-філософському сенсі розуміється як форма буття, спільного життя різних людей, за і проти якої виступає суспільство і його підсистеми (в тому числі підсистема інститутів освіти), і стосовно якої і ті, й інші члени суспільства мають право вільного вибору (Е.Е. Кові, 1983, 1999). Інтеграція як форма соціального буття передбачає здійснення необмеженої участі людини з особливими потребами у всіх соціальних процесах, на всіх ступенях освіти, в процесі дозвілля, в реалізації різних соціальних ролей і функцій, причому це право законодавчо закріплено у більшості розвинутих країн світу.

Зарубіжна педагогіка розглядає інтеграцію як можливість спільного життя і навчання звичайних дітей і дітей з обмеженими можливостями за

підтримки і супроводу цього процесу засобами економічного, організаційного, дидактичного і методичного характеру. В педагогічному розумінні інтеграція означає, що всі діти вчать, граються разом, з урахуванням специфічних можливостей і потреб кожного, у загальному змістовому і комунікативному просторі; при цьому дітям з психофізичними порушеннями у спільному освітньому просторі створюються умови для їх активної участі у всіх складових цього процесу, які сприяють їх розвитку та освіти [5].

Позитивний міжнародний досвід з проблеми впровадження спільного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку з їх здоровими однолітками, на нашу думку, найбільш точно акумульований у визначенні терміну соціально-освітньої інтеграції як особливої педагогічної системи, яка, «по-перше, бере на себе відповідальність за процес і результати спільного навчання, виховання і розвитку дітей з різними рівнями і темпом психофізичного розвитку; по-друге, може забезпечити предметно-розвивальне, матеріально-технічне й освітньо-виховне середовище, адекватне потребам, можливостям і здібностям вихованців і учнів; по-третє, підтримується (гарантується) спільною мультидисциплінарною діяльністю команди спеціалістів, які тісно взаємодіють як з батьківською спільнотою, так і з спеціалістами інших (не тільки освітніх) профілів, зацікавлених в максимально ефективній соціальній та освітній інтеграції учнів як в шкільному, так і в більш вузькому соціумі» [5].

Інклюзивна освіта в Україні знаходиться на стадії формування, тому для нашої країни завдання налагодження системи інклюзивної освіти вимагає вирішення на державному рівні. На думку багатьох науковців і практиків, саме інклюзивна освіта забезпечить дітям з особливими освітніми потребами рівні з їх здоровими однолітками можливості розвитку, необхідного для максимальної адаптації і повноцінної інтеграції у суспільство.

Варто зазначити, що в Україні зроблено певні кроки у напрямі забезпечення інклюзивної форми навчання на державному рівні, а саме: Кабінетом Міністрів України від 15 серпня 2011 р. прийнято постанову [№ 872](#) «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». З метою реалізації вищезазначеного Порядку Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України розроблено інструктивно-методичний лист «Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання» № 1/9-384 від 18 травня 2012 року. Також доповнено класифікатор професій посадою асистент вчителя інклюзивного навчання (наказ Держспоживстандарту від 28.07.2010 р. № 327); розроблено кваліфікаційну характеристику та основні функціональні обов'язки соціального педагога в умовах інклюзивної освіти (наказ Міністерства освіти і науки від 28.12.2006 №864 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України»); розроблено і затверджено лист МОНмолодьспорт № 1/9-529 від 26.07.12 року «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання», в якому визначено функції і повноваження спеціалістів психологічної служби (практичного психолога і соціального педагога) в контексті забезпечення психологічного і соціального супроводу всіх учасників навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 грудня 2009 р. [№ 1482](#) «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року», постанови Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. [№ 872](#) «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», з метою удосконалення системи підготовки педагогічних кадрів та забезпечення якісного навчання дітей з особливими освітніми

потребами в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України рекомендує з 2012/2013 навчального року запровадити у навчальному процесі вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку педагогічних працівників за напрямками (спеціальностями) «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Соціальна педагогіка» навчальну дисципліну «Основи інклюзивної освіти» відповідно до програми «Основи інклюзивної освіти» розробленої Інститутом спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

На сучасному етапі модернізації освіти в Україні з метою залучення дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір передбачено різні форми їх навчання, зокрема, у спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладів, що регламентується Положенням про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 09.12.2010 [№ 1224](#), зареєстрованим в Міністерстві юстиції 29.12.2010 р. за № 18707.

Зазначеним нормативним документом визначено завдання психолого-педагогічного супроводу: актуалізація особистісного потенціалу розвитку дитини; формування позитивних міжособистісних стосунків учнів з порушеннями психофізичного розвитку та їх ровесників у процесі внутрішньошкільної інтеграції; консультування батьків або осіб, які їх замінюють, щодо особливостей розвитку, спілкування, навчання, професійної орієнтації, соціальної адаптації їх дитини тощо.

Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011р. [№ 872](#), визначено, що у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється психолого-педагогічне супроводження дітей з особливими освітніми потребами у класах з інклюзивним навчанням працівниками психологічної служби (практичними

психологами, соціальними педагогами) цих закладів та відповідними педагогічними працівниками. Вищезазначеним документом передбачено також організацію корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами вчителями-дефектологами.

Отже, можна стверджувати, що перехід до спільного навчання дітей різних категорій в Україні має правову основу, однак, на жаль, більшість позитивних моментів, представлених в законах та нормативних документах, залишаються поки що лише на папері, оскільки практично відсутній механізм реалізації їх на практиці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз факторів успішного впровадження інклюзивної форми навчання засвідчив потребу у майбутніх наукових розвідках з метою вивчення і уточнення складових підтримки успішної організації інклюзивної форми навчання в освітньому просторі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зайцев Д.В. Социальная интеграция детей-инвалидов в современной России. – Саратов: Научная книга, 2003. – 255 с.
2. Колупаева А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія] / Алла Анатоліївна Колупаева – К.: «Саміт-Книга», 2009. – 272 с.: іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти // Наказ МОН України від 01.10.2010 р. № 912 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firstedu.org.ua/index.php>. – Назва з екрану.
4. Малофеев Н.Н. Специальное образование в России и за рубежом: в 2-х частях. / Николай Николаевич Малофеев. – М.: Печатный двор, 1996. – 182 с.
5. Назарова Н.М. Специальная педагогика: в 3 т.: [учеб. пособие] / под ред. Н.М. Назаровой. – Т. 3: Педагогические системы специального образования / Н.М. Назарова, Л.И. Аксенова, Л.В. Андреева и др. – М.: Изд. Центр «Академия», 2008. – 400 с.